Zenonas BAUBONIS, Rokas KRANIAUSKAS

NAUJŲ ARCHEOLOGIJOS OBJEKTŲ PAIEŠKOS PO VANDENIU

Pagal KPC naujų objektų povandeninių žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų programą 1998 m. vykdyti tyrinėjimai: Alytaus r. Didžiulio (Daugų), Molėtų r. Asvejos (Dubingių), Želvos, Rokiškio r. Čedaso ežeruose. 1999 m. tęsti naujų objektų žvalgomieji povandeniniai archeologiniai tyrinėjimai: Biržų m. Širvenos, Ignalinos r. Sagardo, Molėtų r. Laukeso, Siesarčio, Rokiškio r. Dviragio, Sartų ir Zarasų r. Baltojo, Zaraso ežeruose.

ALYTAUS R.

Apie buvusius net 5 tiltus Didžiulio (Daugų) ežere pasakoja vietiniai gyventojai. Šis ežeras ilgas ir siauras, todėl įmanoma, kad jo sąsiauriuose galėjo būti tiltų. Vietiniai žvejai pasakoję, kad yra išlikę 3 tiltų (2-ojo, vadinamo „Dugnų“ tiltu, 3-iojo ir 5-ojo) ąžuoliniai stulpai, vadinami „štampuoliais“, ant kurių buvo guldomi rąstai bei tilto grindinys. 4-ojo, vadinamo „Velnio tiltu“, vietoje, P Daugų ežero šakoje, kur buvo statomas „tiltas–pylimas“, esą ežere yra akmenų ir medžio liekanų. Šiuos pasakojimus 1959 m. užrašė A. Navarackas. Jo sudarytame paminklo pase yra ir planas (Navarackas A., 1959).

Tirti 2 plotai. Pirmasis – tai sąsiauris tarp Daugų (Salos) akmens amžiaus stovyklavietės V krante ir Doškonių senovės gyvenvietės R krante. Tirta 70 m ilgio ir 20 m pločio atkarpa. Medinių konstrukcijų liekanų sąsiauryje nerasta.

Antrąjį plotą trečiojo tilto vietoje nurodė vietiniai žvejai, nes tinklai nuolat užsikabina už kliūčių ežero dugne. Medinių konstrukcijų liekanų čia taip pat nerasta.

Medinių tilto konstrukcijų Didžiulio ežero sąsiauryje tarp dviejų senovės gyvenviečių nerasta, tačiau dėl storo dumblo sluoksnio negalima tvirtinti, kad tilto čia nebuvo, nes ši vieta, atrodo, patogiausia jam statyti. Ateityje šiame ežere reikėtų atlikti išsamesnius tyrinėjimus.

BIRŽŲ M.

Biržų mieste, Širvenos ežere, žvalgyta teritorija į Š nuo Biržų pilies iki Meilės salos, tikintis aptikti pilies gyvavimo laikotarpio radinių. Šalia Biržų pilies Š kranto aptikti tik XX a. pr. statytos prieplaukos poliai, išsidėstę stačiakampiu 3 m gylyje. Archeologinių radinių nerasta.

IGNALINOS R.

Netoli Ūkojo ežero esančio Kulinių kaimo vanduo išplauna geležinių kirvukų, senų kaukolių liekanų ir raitytų spyruoklinio tipo papuošalų. Ežeras apipintas padavimais apie vaiduoklius, raganas ir panašius sutvėrimus (žr. Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, V., 1991, t. 1, p. 735).

Ekspedicijos metu vietiniai gyventojai pasakojo, kad stačioje ežero PR pakrantėje, buvusioje žvyrduobėje, prieš Antrąjį pasaulinį karą rasta kaukolė, kuri perduota policijai. Žvalgymo metu archeologinių radinių ežero dugne nerasta. Surinkti duomenys leidžia manyti, kad minimi radiniai į vandenį patekę vykstant kranto erozijai.

Padavimai sako, kad Sagardo ežero siauriausioje vietoje buvęs tiltas, kuriuo Vytautas su Jogaila vedę savo kariuomenę. Kiti teigia, kad tuo tiltu važiavusi Rusijos carienė Jekaterina II. Esą išlikusios ir tilto polių liekanos (žr. Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, V., 1991, t. 1, p. 630). Siauriausia ežero vieta R ežero dalyje, ties Serapiniškių kaimu, anot vietinių gyventojų, vadinama „vartais" ir per ją buvęs tiltas. Jie pasakojo, kad ten yra sekluma, kurioje buvo sukalti poliai, tačiau dabar jie nuslinkę. Tikslią seklumos vietą nurodė žvejys.

Seklumoje gylis apie 1–1,5 m. Ji eina beveik skersai viso ežero. Tik ties P krantu gylis siekia 3 m. Anot žvejų, vasaros metu nusekus vandeniui, ja galima pereiti ežerą. Jokių polių liekanų nepastebėta. Plaukiant ežero P pakraščiu, ant povandeninio šlaito, 5 m gylyje, aptiktas senovinis medinis samtis vandeniui iš valties semti.

MOLĖTŲ R.

Dubingių (Asvejos) ežero saloje viduramžiais stovėjusi pilis, ji minima istoriniuose šaltiniuose. Ankstyvuosiuose Dubingių inventoriuose minimi 2 tiltai per Dubingių ežerą: didysis, nuo Vilniaus pusės, jungiąs kelią per ežerą su pilies kalnu, ir mažasis – nuo pilkiakalnio į miestelį Anturkės (Inturkės) link (žr. *Dubingiai*, V., 1971, p. 39–49, 53). Šiuo metu tarp buvusios salos (dabar pusiasalis) ir Dermeitų kaimo iš PV pusės yra naujas medinis tiltas.

Žvalgymu metu į R nuo naujojo tilto rasti senovinio tilto poliai. Tiltas orientuotas Š–P kryptimi. Iš atliktų žvalgymų ir matavimų Dubingių (Asvejos) ežere aišku, kad tiltą laikanti konstrukcija sudaryta iš 4 polių eilių. Poliai nuo 0,50 cm iki 5 m ilgio. Viduriniai kalti statmenai, šoniniai – įstrižai, paremti pastariesiems, kad neiškryptų visas tiltas. Tilto polių žingsnis – 2 m. Tiltas kelis kartus remontuotas. Žvalgytos tilto liekanos priklauso didžiajam tiltui. Šalia tilto polių rasta vėlyvos (XVII–XVIII a.) žiestos keramikos. Turbūt ten, kur buvo mažasis tiltas, dabar buvusią salą su krantu jungia supiltų žemių pylimas.

Luokeso ežere randama sukietėjusių medžių rąstų. Medžiai stori, kieti it titnaginiai, kai kas iš jų net trobesius pasistatydavo (žr. Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. 2, p. 48). Vietiniai gyventojai apie konkrečius radinius iš vandens nieko nežinojo, nors lyg ir girdėjo, kad ežere yra kožkokių medžių. Žvalgyta ežero ŠR pakrantė ir dugnas aplink mažesniąją salą.

Žvalgant pakrantę, nieko įtartino neaptikta. Plaukiant apie salą, jos ŠR šlaite pastebėtas vienas polis apie 4 m ilgio, 10 cm skersmens (gylis 6 m). Kiek giliau nuo jo (9 m gylyje) rastas tašytas rąstigalis. Rastoji mediena nėra archeologijos objektas.

Iš Siesarčio ežero (Molėtų r.) išteka Siesarčio upė. Ištakose gylis – 1–2 m, maksimalus gylis – 6 m dugnas lygus. Žvalgymo metu ištakose rasta dešimtys į dugną įkaltų 0,2–1,5 m ilgio apvalių 6–5 cm skersmens kuolų. Dalis jų sukalta skersai ištakų, kiti be tvarkos. Tarp kuolų, dumble, rasta keliolika maždaug 7–9–5 cm dydžio lauko akmenų. Taip pat aptiktas 1,2 m ilgio, 0,3 m pločio ir 0,4 m aukščio stačiakampio formos medienos gabalas.

Rastieji kuolai turbūt tarnavo kaip užtvara žvejybos tinklams statyti, o akmenys naudoti kaip tinklų pasvarai. Šio objekto datavimas neaiškus.

Apie tiltą Želvos ežere tarp dviejų – Želvos ir Kulionių – piliakalnių pasakojo senieji gyventojai. Esą tiltas, jungęs 2 piliakalnius, buvęs apie 200 m ilgio, o tilto poliai „ilgai dar buvo matomi“. Ežeras toje vietoje negilus, tačiau klampus. Žmonės pasakojo, esą vanduo ežero pakrantėje išplauna žmonių kaulų ir geležinių ginklų, tačiau kur jie – nežinia, nors prie archeologijos paminklo paso pateiktas eskizinis planas (Pakalnis G., 1964). Želvos ežere medinių tilto liekanų ežero sąsiauryje nerasta. Po vandeniu žvalgant dugną metalo detektoriumi jokių dirbinių neaptikta.

ROKIŠKIO R.

Daugiausia istorinių žinių yra apie medinio tilto liekanas Čedaso ežere. Jas aprašė F. Pokrovskis. Jis nurodė, kad liaudyje vadinamas „karaliaus kelias" (jį F. Pokrovskis išvertė kaip „caro kelią"), kirsdamas Čedaso ežerą, eina toliau per Gaidžgalio pelkę (Покровский Ф. В., 1989, c. 113). P. Tarasenka įtraukė jį į sudarytą archeologijos paminklų sąrašą. Jis pamini, kad nuo Čedasų piliakalnio Onuškio link, per ežerą, eina eilė medinių stulpų, likusių nuo čia buvusio senojo kelio, vadinamo „caro keliu" (Tarasenka P., 1928, p. 29). 1960 m. sudarytame paminklo pase minima, kad kelias, vietos gyventojų dar vadintas „grafo keliu", yra 400 m į R nuo buvusio Čedasų dvaro, esančio V ežero pakrantėje. Užaugusio ežero kranto nuolydyje yra išlikusios 4 stulpų liekanos, jie buvę sukalti linija iš P į Š pagal spėjamą tilto plotį, 4 m tarpais vienas nuo kito. Nuo paskutinio stulpo ŠR kryptimi, pagal spėjamąjį tilto ilgį, yra dar 5 stulpų kamienai, tarp kurių taip pat 4 m atstumas. 1946 m. žuvaujant Čedaso ežere, rastas apie 30 cm skersmens ąžuolinis rąstas, apie 100 m nuo kranto, kur jų esą ir daugiau. Prie paso pateiktas eskizinis planas (Makuška K., 1960).

Čedaso ežere tilto liekanų lokalizuoti nepavyko. Povandeniniai tyrinėjimai, naudojant nardymo techniką, dėl ežero uždumblėjimo neįmanomi. Pats ežeras labai seklus, greitai anka, jame gausu meldų salelių. Tilto liekanų reikėtų ieškoti kasinėjant krante arba ežere echolotu.

Sartų ežere atlikti 2 nėrimai ties Bradesių (Rokiškio r.) ir Velykuškių (Zarasų r.) piliakalniais. Šie vienas nuo kito nutolę per 0,5 km, juos skiria Sartų ežeras. Pasakojama, kad nuo Velykuškio piliakalnio į Bradesius buvęs tiltas per Sartų ežerą (Tarasenka P., 1934, p. 415). Žinia apie nuskendusį tiltą buvo įtraukta ir į VAK bylą (*VAK*, b. 70, p. 88).

Tinkamiausia vieta yra užutekis – rankovė Sartų ežero R dalyje, ties Velykuškių piliakalniu, kur pastatytas dabartinis tiltas. Užutekis negilus, iki 2 m gylio, 30 m pločio. Mažas gylis ir vešli augmenija apsunkino paieškos darbus. Įkaltų į dugną polių neaptikta, nors dugnas nuklotas iki 1,5 m ilgio rąstigaliais, apaugusiais kriauklėmis, kurie galėjo likti nuo seniau čia buvusio tilto.

Be to, žvalgyta ežero pakrantė į PV nuo Bradesių piliakalnio. Čia ežeras labai gilus. Atabrado beveik nėra, iškart prasideda status šlaitas, kuris krinta gilyn iki 20 m. Žvalgytas ruožas išilgai kranto linijos iki 12 m gylio. Vietomis dugnas nuklotas stambiais rieduliais. Jokių žmogaus veiklos pėdsakų nepastebėta.

Žvalgyta teritorija Dviragio ežero ŠV dalyje, ties Salų miesteliu. Miestelį, seniau buvusį saloje, dabar jau tapusioje pusiasaliu, su krantu jungė 2 tiltai iš ŠV ir PR. Žvalgytos teritorijos ties dabartiniu tiltu ir pylimu, supiltu formuojant pusiasalį. Vietiniai gyventojai pasakoja, kad naujojo tilto vietoje

(gylis 2 m) buvęs medinis tiltas. Matomumas tyrinėjimų vietoje labai blogas, tik 0,3 m, todėl tilto liekanų surasti nepavyko. Ties pylimu ežeras užpelkėjęs, tad povandeniniai tyrinėjimai ten negalimi.

ZARASŲ R.

Šalia Baltojo ežero esančio Laukeso kaimo gyventojai nurodė ežero kampe ŠR polius. Žvalgyta ŠR ežero kampe, dalis R pakrantės ir dugnas aplink salą. Maksimalus gylis – 6 m. Poliai dabar glūdi 0,5 m po vandeniu. Dalis jų išvirtę, iš dugno kyšo 1–1,2 m ilgio polių galai. Jie išsidėstę 5×3 m stačiakampiu. Vietiniai gyventojai pasakojo, kad tai šalia buvusio dvaro stovėjusios XIX a. pab. pirties liekanos.

Zaraso ežero saloje buvo įsikūręs karmelitų vienuolynas, kuris sunykęs apie 1530 m. dėl sunkios ūkinės būklės ir persikėlęs į Antalieptę, salą su krantu jungęs tiltas (žr. Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, V., 1991, t. 1, p. 556).

Ežero dugnas žvalgytas ties Didžiąja (Draugystės) sala, į P nuo tilto, jungiančio ją su krantu. Iš Zarasų miestelėnų gauta informacija liudijo, kad čia turi būti senojo tilto, jungusio Karmelitų vienuolyną su krantu, liekanos.

Žvalgyta iš salos pusės. Iškart už meldų, apie 30 m nuo kranto, 1,5–2 m gylyje, pastebėtos pirmųjų polių liekanos – iš dugno kyšantys mediniai kauburėliai. Ant šlaito poliai išlikę geriau. Kai kurie visai sudūlėję – iš medienos kyšo šakų likučiai. Maksimalus gylis – 8 m. Šlaito apačioje ilgiausi poliai siekė 5 m. Nuo jų viršūnių iki paviršiaus – apie 1–1,5 m. Giliausia vieta žvalgyta apčiuopomis – čia poliai suvirtę ir kyšo tik jų galiukai. Polių liekanų pastebėta ir pakrantės atabrade, maždaug 2 m gylyje.

Poliai inventorizuoti 16×4 m dydžio plote. Iš viso inventorizuoti 25 poliai. Tiltas orientuotas ŠV–PR kryptimi. Sudarius polių planą, paaiškėjo, kad tiltą laikančioji konstrukcija sudaryta iš 4 polių eilių. Tilto plotis apie 3 m. Žingsnis tarp polių – apie 1 m. Statmenai kalti poliai iš šonų turėjo statramsčius. Tiltas tikriausiai buvo taisomas, nes ties kai kuriais poliais įkalti papildomi statramsčiai.

Zenonas BAUBONIS, Rokas KRANIAUSKAS

Underwater prospecting of new archaeological objects

Prospecting of new archaeological objects in 1998-1999 was carried out in 12 lakes (Alytus, Ignalina, Molėtai, Rokiškis and Zarasai districts and Biržai city). Remains of a bridge dating to the 17th-18th century were discovered in Dubingiai lake (Molėtai district) and postholes of a bridge – in Zarasas lake (Zarasai district).

Andrzej KOLA, Wojciech SZULTA, Vladas ŽULKUS

POVANDENINIAI ARCHEOLOGINIAI TYRINĖJIMAI PLATELIŲ EŽERE

Povandeniniai archeologiniai tyrinėjimai Platelių ežere (Plungės r.) buvo tęsiami 1998–1999 m. (prieš tai tyrinėta 1995, 1996 ir 1997 m.). Tyrinėjo Torunės universiteto Archeologijos ir etnologijos instituto povandeninės archeologijos laboratorija ir VLPIC. Darbus po vandeniu atliko Torunės universiteto povandeninės archeologijos specializacijos studentai bei Klaipėdos universiteto studentai (instruktorius V. Krisikaitis).

Kaip ir praėjusiais metais, tyrinėjimų tikslas buvo išlikusių 380 m ilgio tilto liekanų inventorizacija ir povandeniniai tyrinėjimai – kasinėjimai ežero dugne tarp Šventorkalnio ir Pilies salos. Inventorizaciniai darbai atlikti juostuose X–XV (36–56 m nuo punkto „0“ Šventorkalnio pusiasalio krante), XXXVIII–XLI (148–164 m nuo „0“ punkto) ir XLII–XLVI (164–184 m nuo „0“ punkto). 1998 m. buvo inventorizuota 40 kvadratų (kiekvienas po 4×4 m), t. y. 640 m^2, o 1999 m. 20 kvadratų – 320 m^2, iš viso – 960 m^2.

Iš viso fiksuoti 43 (1998 m. – 24) vertikalūs ir pasvirę į ežero dugną sukalti poliai, kurių ilgis svyravo nuo 9 iki 995 cm, o storis nuo 9 iki 24 cm. Poliai buvo stačiakampiai, tik 4 iš jų įkalti netašyti. Tarp polių dugne chaotiškai gulėjo įvairių sijų – tilto konstrukcijų elementų. Žymiai daugiau rasta smulkių, 1–2 m ilgio medienos fragmentų. Dalis dugne gulinčių sijų priklausė paprastoms horizontalioms buvusio tilto konstrukcijoms, kitos turi būdingas sujungimo kiaurymes. Daug gulinčių medžio konstrukcijų buvo labai aiškiai orientuotos išilgai tilto ašies, Š–P kryptimi. Didelė dalis buvusio tilto polių neišliko, tačiau juostoje XI rasti 4 poliai, išdėstyti skersai tilto vienoje eilėje (atstumai tarp jų yra 1–3 m), o juostoje XIII –3 poliai, sukalti 2–3 m intervalais. Kitur jie stovi netvarkingai. Arčiau Pilies salos, juostose XXXVIII–XLI (148–164 m. atstume nuo pusiasalio), dugne, tilto konstrukcijų